

УДК 342.951
DOI <https://doi.org/10.32782/39221504>

Швайка М. М.,
*аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

PECULIARITIES OF THE STATE POLICY OF UKRAINE ON SECURITY RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS BY THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE

У статті визначено поняття та зміст категорії «державної політики». Під нею запропоновано розуміти сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень, тобто поставлених державною владою цілей, і системи державного управління розвитком країни. Вказано притаманні для неї ознаки – прагматизм, раціоналізм і діагностованість.

З урахуванням загального сприйняття сутності сучасної державної політики, означено її відбиття у сфері забезпечення прав і свобод громадян Службою безпеки України (СБУ). Так, вона окреслює та розвиває ключові національні ціннісні орієнтири і цілі, узгоджені суспільні й державницькі ідеї та погляди, що трансформовані у сукупність стратегій, доктрин, концепцій, державних програм і планів із розв'язання проблем у сфері прав людини та реалізованих загалом як через системну діяльність сектору безпеки і оборони, так і органи та підрозділи СБУ, організаційно-правові положення якої закріплюються у певних законодавчих і підзаконних положеннях.

Запропоновано та охарактеризовано п'ять структурних рівнів державної політики України з питань забезпечення прав і свобод громадян СБУ шляхом систематизації основних нормативно-правових актів. Загальногуманітарний рівень – окреслює будову, функціонал та інші складові національного юридичного механізму забезпечення прав людини. Євроінтеграційний та євроатлантичний рівень – розвиває положення із впровадження публічною владою кращих практики адміністрування ЄС з урахуванням пріоритетності забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Публічно-адміністративний рівень – представляє складову державної політики у сфері розвитку органів публічної влади, побудованого на засадах людиноцентризму в публічному управлінні. Безпеково-оборонний рівень – спрямований на виконання конституційних положень із гарантування найвищої соціальної цінності для держави – людини, її прав і свобод, життя і здоров'я, недоторканності і безпеки. Внутрішньовідомчий рівень – відображає довгострокові планові аспекти реалізації правових, організаційних та інших засад функціонування безпосередньо системи СБУ, що закріплюють засади верховенства права та пріоритетності прав людини.

Ключові слова: *державна безпека, державна політика, європейська інтеграція, національна безпека, органи публічної влади, правоохоронні органи, сектор безпеки і оборони, СБУ, суб'єктивні права і свободи людини.*

The article defines the concept and content of the «state policy» category. Taking into account the general perception of the essence of modern state policy, its reflection in the sphere of ensuring the rights and freedoms of citizens by the Security Service of Ukraine (SSU) is determined. Thus, it outlines and develops key national value orientations and goals, agreed social and state ideas and views, which are transformed into a set of strategies, doctrines, concepts, state programs and plans for solving problems in the field of human rights and implemented in general as a system activity of the security and defense sector, as well as bodies and units of the SSU, the organizational and legal provisions of which are fixed in certain legislative and by-law provisions.

Five structural levels of the state policy of Ukraine on the issues of ensuring the rights and freedoms of SSU citizens through the systematization of the main regulatory legal acts are proposed and characterized. General humanitarian level – outlines the structure, functionality and other components of the national legal mechanism for ensuring human rights. European integration and Euro-Atlantic level – develops regulations on the implementation by public authorities of the best practices of EU administration, taking into account the priority of ensuring human and citizen rights and freedoms.

The public-administrative level is a component of state policy in the field of development of public authorities, built on the principles of people-centeredness in public administration. The security and defense level are aimed the implementation of constitutional provisions on guaranteeing the highest social value for the state – a person, his rights and freedoms, life and health, inviolability and security. The intra-agency level reflects the long-term planning aspects of

the implementation of legal, organizational and other principles of the functioning of the SBU system directly, which establish the principles of the rule of law and the priority of human rights.

Key words: *state security, state policy, European integration, national security, public authorities, law enforcement agencies, security and defense sector, SSU, subjective human rights and freedoms.*

Постановка проблеми. Останні десятиліття відзначаються розвитком міжнародно-правових стандартів із прав людини, де привалює ідея публічно-сервісної діяльності влади з повним відходом від державоцентризму. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи є пріоритетними завданнями державних органів, що прописується не лише в конституційних положеннях, низці нормативно-правових актів, але й закріплюється у стратегічних документах, які мають багаторічний плановий характер.

Усі вказані аспекти виражають ціннісні суспільні орієнтири та подальші шляхи розвитку і укріплення юридичних приписів з питань прав людини, задають конкретні головні цілі та завдання для публічних органів. У цих процесах особливого значення набувають правоохоронні органи, зокрема – СБУ, які виступають гарантами стабільності державного устрою, громадської безпеки і правопорядку, коли можлива повноцінна реалізація суб'єктивних прав індивіда, існування інститутів громадянського суспільства. Отже, визначення сучасного стану державної політики щодо забезпечення прав і свобод громадян з боку СБУ дозволить з'ясувати реальну ситуацію в означеній сфері та належним чином розвинути теоретико-правове підґрунтя сприяння цим державним органом стійкого функціонування адміністративно-правового механізму з прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному світі державна політика відіграє важливу роль як соціального важеля, особливою формою взаємодії держави і громадян. З огляду на це, наукова спільнота різних напрямів дослідження прискіпливо розробляє відповідну проблематику, присвячує численні монографічні праці та наукові статті. Останніми роками питання формування та реалізації державної політики щодо діяльності СБУ актуалізувалися і продовжили свій розвиток, зумовленого євроінтеграційними і євроатлантичними процесами, а також значними реформними змінами сектору безпеки та оборони України.

Зокрема в означених питаннях доречно звернути увагу на дисертації останніх років таких

авторів: А. Кумейко, С. Чумаченко, С. Пономарьов, І. Осипчук, а також наукові статті І. Вітика, В. Костюка, О. Полковніченка, О. Шмоткіна та ін. Однак, попри численні згадування у законодавстві та юридичній літературі щодо важливої ролі СБУ у процесах забезпечення прав і свобод громадян, у сучасній науці адміністративного права цей аспект фактично залишається другорядним і неналежним чином досліджений.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод громадян з боку СБУ, а також закріплення її основних положень в нормативно-правових актах стратегічного і планового характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. У юридичній літературі під терміном «політика» розуміють діяльність людей, спрямовану на реалізацію приватних інтересів, цінностей із влаштування соціуму. Загальнозживане розуміння містить три взаємозалежні значення, по-перше, вона осмислюється як відносини між суб'єктами політики, питання про владу і механізми відповідних процесів; по-друге, цю категорію вживають для позначення раціонального напрямку діяльності суб'єктів політики для досягнення певної мети, де вона може поставати як внутрішня та зовнішня політика. Третє трактування політики визначає систему інструментів як організаційних форм вираження інтересів і цінностей.

На думку І. Грек, І. Дужої, Л. Мельник, політика є цілераціональною діяльністю, метою якої є перетворення політичних вимог різних соціальних груп в політичні рішення й дії, що відповідають інтересам більшості. Відбувається її регулятивний і керуючий вплив на соціальні процеси. Політика передбачає владну діяльність з розподілу ресурсів, що фактично зводиться до прийняття керівного рішення [1, с. 182–185]. Поряд із наведеним О. Лаврук наголошує на тому, що державна політика є одним із важливих компонентів життєдіяльності суспільства, оскільки її заходи спрямо-

вуються на поліпшення рівня проживання громадян і гарантування соціальної стабільності країни. Отже, державна політика має комплексний характер із функціонального спрямування на розв'язування політичних і соціально-економічних проблем, своєчасно реагувати на трансформаційні зміни, котрі відбуваються, завжди бути ефективною, результативною і сприйнятливою населення [2, с. 261].

Державна політика є ключовим управлінським інструментом у публічній сфері, яким послуговуються відповідні державні органи для провадження у практичну площину найбільш соціально значимих ідейних структурно-функціональних конструкцій. Сформовані та узгоджені головні тези державної політики поступово пронизують весь законодавчий масив України, зокрема із забезпечення прав людини органами, підрозділами, співробітниками та посадовими особами СБУ. При цьому первинною ланкою виступає сукупність конкретних нормативно-правових актів – стратегічні та планові юридичні документи, схвалені та затвердженні указами Президента України, розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також іншими уповноваженими органами державної влади. З урахуванням означеного необхідно систематизувати та розглянути відповідні базові нормативні акти за аналізованим науково-теоретичним спрямуванням на певних рівнях вітчизняної державної політики.

Перший структурний рівень (загальногуманітарний) державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ умовно розбивається на два блоки, де в основні лежать Стратегія сталого розвитку «Україна–2020», схваленої указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015, та Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 [3]. Ефективна та результативна реалізація і розвиток юридичного механізму забезпечення прав і свобод людини органами публічного управління визначено пріоритетними напрямками подальшого державотворення та утвердження демократичних засад існування суспільства.

Стрижневими стратегічними документами у сфері реалізації державної політики з прав людини другого законодавчого блоку є Національна стратегія у сфері прав людини,

затвердженої указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021, та Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої указом Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. У них окреслено ключові алгоритми правозастосування й чіткі моделі функціонування механізмів закріплення, реалізації, захисту та відновлення прав і свобод людини та громадянина у публічній сфері, а також шляхи розвитку громадянського суспільства.

Забезпечення пріоритетності прав і свобод людини проголошено як визначальний чинник у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів публічної влади. Результатом реалізації стратегій має стати запровадження системного підходу до гарантування прав особи, узгодженості дій всіх суб'єктів владних повноважень, інститутів громадянського суспільства, створення ефективного механізму реалізації та захисту цих прав, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених Європейським судом з прав людини [4].

Другий структурний рівень (євроінтеграційний та євроатлантичний) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ є складовою основоположного вектору сучасного розвитку нашої країни. Він прописаний в Конституції України та широко розгалужений у чинному законодавстві, дорожньою картою чого є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Обов'язковою до чіткого виконання вимогою демократичної спільноти виступає пріоритетність прав і свобод людини та громадянина у всіх сферах суспільного життя. Держава має у повній мірі гарантувати через нормативно-правові та інституційні інструменти стале функціонування відповідних правозахисних і правоохоронних механізмів.

Вагоме місце на цьому рівні державної політики відводиться Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, закріпленої у рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 30.07.2021, в якій окреслено ключові категорії й сучасні державно-правові орієнтири в скоординованості розбудови європейського

майбутнього. Так, метою зовнішньополітичної діяльності визначено утвердження України як авторитетної держави, здатної забезпечити сприятливі зовнішні умови для стійкого розвитку і реалізації свого потенціалу через стратегічний курс держави на набуття членства в ЄС і НАТО. Вказане має здійснюватися на началах людиноцентричності при визнанні і утвердженні поваги до людського життя та гідності, прав і свобод людини та громадянина як найвищих соціальних цінностей, а також захисті, сприянні реалізації їхніх прав і законних інтересів [5].

Третій структурний рівень (публічно-адміністративний) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ визначає головні реформаторські шляхи розвитку всієї системи публічного управління на демократичних началах. В основу покладено чинну й на сьогодні Концепцію адміністративної реформи в Україні, схвалену указом Президента України від 22.07.1998 № 810/98. Через багато років, які відзначилися кардинальними змінами у державі та суспільстві, положення цього документу залишаються вкрай актуальними, адже пропагують людиноцентризм у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [6].

Саме цим документом послугуються суб'єкти державної політики, відповідальні за її формування та реалізацію в питаннях функціонування системи публічного управління і забезпечення прав, свобод людини. Базові теоретико-правові та законодавчі приписи лягли в основу подальших стратегічних нормативних актів з ухилом на вироблення оптимальної, раціональної та ефективної моделі регулювання владою суспільних відносин з урахуванням верховенства права, людиноцентризму, демократизму та публічно-сервісної орієнтованості адміністративної діяльності.

Концепцією оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1013-р, та Стратегією реформування державного управління України на 2022–2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р, визначено, що належне врядування є одним з основних чинників конкурентоспро-

можності держави та передумовою європейської інтеграції. Для забезпечення ефективної діяльності Кабінету Міністрів України щодо формування державної політики у різних сферах необхідно створити професійну, результативну, ефективну і підзвітну систему органів виконавчої влади. Покращення якості надання адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій покращує позиції держави у міжнародних рейтингах, а також має велике значення для підвищення рівня довіри громадян до влади.

Вагомою складовою ефективного державного апарату є відсутність або ж якомога менший рівень корупційних проявів і правопорушень, пов'язаних з корупцією. Посадовими особами, які зацікавлені в отриманні неправомірної вигоди на своєму робочому місці, будуть знівелювані фактично всі найкраще прописані законодавчі акти. Саме тому сьогодні Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, затвердженої Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки», передбачає суттєве досягнення прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності системи органів публічної влади.

Четвертий структурний рівень (безпеково-оборонний) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ доцільно розбити на два підрівні, перший з яких охоплює низку стратегічно-концептуальних документів загального характеру. У них розкрито ключові спрямування держави у сфері забезпечення сектору безпеки та оборони, гарантування стійкості національної та державної безпеки через діяльність відповідних правоохоронних та інших уповноважених владних інституцій. На особливу увагу заслуговує Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, та Стратегію забезпечення державної безпеки, затвердженої указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022 [7; 8].

Другий умовний підрівень аналізованої державної політики охоплює окремі спрямування реалізації стратегій у сфері функціонування сектору безпеки та оборони України. Насамперед, варто згадати про Комплексний стратегіч-

ний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023, який застосовний до органів прокуратури, МВС України, Нацполіції, ДПС України, ДБР, БЕЗ України, СБУ, ДМС України [9]. Цим документом визначено, що головною метою є стратегічна і оперативна здатність органів правопорядку та прокуратури служити людям, захищати публічний правопорядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини і стандартів підзвітності, що інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості.

П'ятий структурний рівень (внутрішньовідомчий) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ першочергово відбитий у Концепції реформування Служби безпеки України, затвердженої указом Президента України від 20.03.2008 № 249/2008, розвинутий за відповідними спрямуваннями в Антикорупційній програмі Служби безпеки України на 2021–2024 роки, затвердженої наказом Центрального управління СБУ від 19.04.2021 № 126 [10]. Ці документи переважно ґрунтуються на принципах верховенства права, пріоритету прав і свобод людини та громадянина, раціональності державної політики з питань національної безпеки та заходів щодо її реалізації реальним і потенційним загрозам інтересам України, відкритості та прозорості для демократичного цивільного контролю.

Висновки. Проведене дослідження особливостей сучасного стану формування та реалізації державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ дозволяє зробити певні важливі узагальнення. Така політика складається з умовних п'яти структурних рівнів, які безпосередньо тісно взаємопов'язані між собою, закріплюються у низці нормативно-правових актів на наведених нижче структурних щаблях.

1. Загальногуманітарний рівень – виражає зміст і спрямованість державної політики, якою закладено концепт забезпечення міжнародно-правових підвалин із реалізації та захисту прав, свобод людини публічними органами, впроваджує і розвиває організаційно-правову будову, функціонал та інші найважливіші складові юридичного механізму забезпечення прав

особи з урахуванням конституційних приписів. Викреслює вихідні повноваження суб'єктів владних повноважень у цій сфері, задає базові вектори реалізації їхньої правотворчої та правозастосовної діяльності, а також розвиває площину паритетної взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою.

2. Євроінтеграційний та євроатлантичний рівень – складова державної політики, де розвинуто положення із беззаперечної європейської ідентичності українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу, коли публічна влада впроваджує кращі практики і моделі адміністрування ЄС з урахуванням пріоритетності забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина.

3. Публічно-адміністративний рівень – представляє складову державної політики України у сфері розвитку органів публічної влади, де в основі лежить Концепція адміністративної реформи в Україні, що передбачає функціонування системи органів виконавчої влади із послугоуванням у своїй діяльності демократичними принципами верховенства права, законності й дотримання людиноцентричних підходів у публічному адмініструванні. Важливою складовою цього спрямування політики є переосмислення ролі та місця правоохоронних органів за воєнного та надзвичайних станів, а також з урахуванням розвитку інституту контролю громадськості за діяльністю суб'єктів владних повноважень і реалізації антикорупційного законодавства.

4. Безпеково-оборонний рівень – складова державної політики, спрямованої на виконання положень Конституції України із гарантування найвищої соціальної цінності для держави – людини, її прав і свобод, життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки через здійснення органами державної влади захисту особи, суспільства та держави від правопорушень, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди, а також забезпечуючи демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

5. Внутрішньовідомчий рівень державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ – відображає базові довгострокові аспекти реалізації засад функціонування безпосеред-

ньо системи СБУ. На цьому рівні закріплюється засади верховенства права та пріоритетності прав людини у практиці спецслужби, здійснення контррозвідувального захисту важливих інтересів держави, прав і свобод громадян від посягань з боку спеціальних служб іноземних держав,

окремих організацій, тощо. Загалом же політика нашої держави через різні юридичні інструменти передбачає широкий спектр повноважень та функцій СБУ у сфері забезпечення прав людини, які мають прямі й опосередковані форми вираження в адміністративній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Політологія : навчальний посібник / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква : БНАУ, 2022. 494 с.
2. Лаврук О.В. Сутність поняття державної політики. *Університетські наукові записки*. 2018. № 3–4. С. 254–263.
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://cutt.ly/YwvVQZr8>.
4. Про Національну стратегію у сфері прав людини : указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://cutt.ly/CwvVm3MT>.
5. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України : указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. URL: <https://cutt.ly/AwvVWnLY>.
6. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>.
7. Про рішення РНБО України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <http://surl.li/adtrt>.
8. Про рішення РНБО України від 30.12.2021 «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : указ Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: <http://surl.li/lmvlk>.
9. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
10. Про Концепцію реформування Служби безпеки України : рішення РНБО України від 15.02.2008. URL: <http://surl.li/lmwxx>.